

Адріан Кащенко

На руїнах Січі

(історичне оповідання)

З юнацьких літ мене цікавило, чому це люди ніяк не впорядкуються, щоб усі однаково добре жили й усім було вільно, як от у наших запорожців, що не мали ні панів, ні мужиків, ні старців, ні дуків. Загадкою здавалося мені и те, що вибірна запорозька старшина могла керувати завзятими, волелюбними й запеклими козаками, хоча й сама бутність її на урядових посадах цілком залежала від волі січового товариства; наші ж сучасні урядовці не здатні забезпечити спокій серед громадянства та здобути його прихильність, бодай і мають необмежену владу и повну незалежність од тих, ким керують.

Мов неприкаяний, тинявся я щоліта по запорозьких степах, їздив на руїни Запорозьких Січей, перепливав із нестримною хвилею Дніпрові пороги, мріяв на скелях Сагайдачного й Хортиці, плавав протоками й лиманами Великого Лугу, лазив попід кручами Микитиноного Рогу й Капулівки, схилявся над могилами славних лицарів, марно сподіваючись знайти десь відповідь на свої питання, або хоча б почути правдиве слово про те, як загинула остання вільна українська громада.

Якось улітку, надвечір, знову прибув я до Капулівки, де була Запорозька Січ за славного кошового Івана Сірка, і, спинившись у хаті знайомого вже чоловіка, негайно пішов у берег Чортомлика. Мале хлоп'я охоче перевезло мене каюком на руїни Січі, і я подався по ямах і кучугурах, що позоставалися замість церкви, січових куренів і пушкарні. Іти було недалеко... Дніпро змив більше половини Січі. Ніщо тут не нагадувало про минулу славу цього краю й про великі битви тих, що жили тут же, обороняючи свою волю, полягли трупом. Чарівний краєвид степу й Чортомлицької плавні не тішив мене, і в моєму серці стало так сумно, як на тих руїнах, де я ходив.

Сутеніло. Я вернувся до слободи, але в хаті було душно, і я пішов за село, на город земляка Мазая, щоб поклонитися могилі-домовині славного запорозького орла кошового Сірка.

На землю спускався морок, який з кожною миттю дужче сповивав і Великий Луг, що розіслався на схід сонця до самісінького небокраю, і хати потомлених працею довгого літнього дня хліборобів... Тільки Чортомлик та Дніпро зі своїми протоками, Павлюком і Підпільною, ще виблискували... Але й вони, нарешті, почорніли, й у їхній воді променилося лише сяйво яскравих зірок.

Я довго сидів із журбою та згадкою про минулу волю Запорозької громади, міркуючи собі, що коли б вона була й досі, то мали б ми в кого повчитися громадської справи й вільного життя... Думки мої непомітно полинули в страшні часи руйнування того орлиного гнізда, де я перебував.

Давно вже все навкруг мене заснуло, і скрізь стояла непорушна тиша. На мерехтливій зірці поволі насунулися хмари, і все довкола сховалось у п'їтми. Не видно було не те, що жодної хати, а навіть самого надгробка на Сїрковій могилі.

Нудьга давила мені серце. Я не відчував, скільки пробув на могилі, й схаменувся тільки тоді, коли з-під землі пролунав пригнічений таємничий голос: «Ти знову, сине, на моїй могилі? Ти хочеш знати правду про останні часи моєї славної Січі?»

Я зрозумів, що це голос Івана Сірка, й радісно відповів:

— Хочу, славний батьку! Хочу...

«Так візьмися руками за мій надгробок... — обізвався той же голос, — і тут відразу все побачиш і почувеш...»

Я схопився за надгробок — і за півхвилини десь іздалеку немов би прочув дзвін. Я прислухався... Але дзвін не був схожий на церковний... Він бринів не так гучно й наче дратував слух.

Невдовзі з боку січових руїн зчинився

великий гомін, і тоді я зрозумів, що то довбиш у Січі бив у клепало, скликаючи запорожців на раду. Я залишив могилу, приглядаючись, щоб вийти з городу Мазая на вулицю, але я не бачив ні хат, ні тинів, наче навкруг мене було не село, а степ.

Тим часом дзвін заговк, але гомін дедалі дужчав. Ідучи в той бік, я досяг берега, не спігкавши жодної хати. Та враз побачив, що в Січі палають вогні, а поміж ними натовпами збиваються збентежені козаки. Нагледівши біля берега каюк, я хутко перекинувся на той бік річки й видряпався на кручу.

На поверхні острова, видно було, стояла Січ, якою вона уявлялась до зруйнування. Чималенькі окопи простяглися вздовж крутого берега, всередині височіли видовжені хати, або курені, а посеред них — майдан із невеличкою церковицею. Там купою збилися чубаті, сивовусі запорожці, але їх чомусь не так багато, як би належало бути на військовій раді.

Ходячи поміж козаків, я почув, що сьогодні на Січ прибула лиха звістка про те, що Дніпром пливе московське військо, щоб зруйнувати Запорозьку Січ, як це вони зробили на своєму шляху з Переволочною та обома козацькими Кодаками, викоринивши всіх, які були там, запорожців, навіть їхніх рибалок. Повідомлялося, що кошового завзятого Кості Гордієнка на Січі немає, бо він